

Тема 5. Державний суверенітет в умовах глобалізації.

1. Визначення державного суверенітету.
2. Обмеження та трансформація державного суверенітету в умовах глобалізації.
3. Державний суверенітет в ЄС: теорія та практика

 Ключові поняття: держава, суверенітет, державний суверенітет, Вестфальська система міжнародних відносин, внутрішній державний суверенітет, зовнішній державний суверенітет.

1. Визначення державного суверенітету.

Ідея суверенітету з моменту свого виникнення зазнала суттєвих змін, стала основним компонентом для формування і розвитку концептуальних основ державного суверенітету.

Поняття суверенітету змінює свій зміст залежно від усвідомлення його носія. Спочатку мова йшла про монарха, орган державної влади; згодом конкретні історичні умови спровокували піднесення суверенітету народу, нації; зараз, у XXI столітті, державний суверенітет є відповіддю на численні питання глобалізації та інтеграції.

Ножняк О. М. ДЕРЖАВНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ В МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/14072/1/Nognyk_137-140.pdf

Державний суверенітет розглядають як юридичну властивість, що характеризує верховенство, єдність і неподільність державної влади всередині країни та її незалежність на міжнародній арені, правову, політичну, економічну, соціальну самостійність [с. 114]. Пархоменко Н.М. Суверенітет держави: соціально-політична сутність та юридичний зміст. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 18 «Економіка і право». 2011. Вип. 14. С. 113–121.

Суверенітет держави має два складники/аспекти – внутрішній і зовнішній. Якщо внутрішній – це верховенство, єдність і неподільність, тобто повнота державної влади всередині країни, то зовнішній – це і є незалежність держави, що означає рівноправність у міжнародних відносинах, самостійність в ухваленні рішень з питань зовнішньої політики за умови дотримання норм міжнародного права й поваги до суверенітету інших країн. Незалежна держава – повноправний суб'єкт міжнародного права, непідпорядкований будь-якій зовнішній владі. Отже, незалежність держави – обов'язковий складник державного суверенітету, держава не може розглядатися як суверенна без забезпечення її незалежності []. Рябовол Л. Т. Державний суверенітет: наукові підходи до визначення поняття і ступеня обмежень в умовах глобалізації <http://visnyk-ppsp.kpi.ua/article/view/198484/198716>

Загалом суверенітет держави визначається як один з найважливіших її атрибутів, який акумулює незалежність, єдність і верховенство держави у формуванні внутрішньої та зовнішньої політики.[] Поняття суверенітету держави у міжнародному праві / М. Барандій // Часопис Київського університету права. – 2010. – №2. – С. 307–311.

Відповідно до чинного міжнародного права, всі держави рівноправні у здійсненні свого суверенітету. Рівноправність та суверенна рівність

закріплюється в основному документі сучасного міжнародного права, у розділі 1 статті 2 пункті 1 Статуту ООН, рівність закріплюється у Заключному акті НБСЄ (Розділ I, глава А, стаття 1), де йдеться, що всі держави мають рівні права та обов'язки та поважають суверенітет та своєрідність одна одної та підтверджується у Доповіді експертів НБСЄ щодо мирного врегулювання суперечок від 1991.

Суверенна рівність держав закріплюється в преамбулах чи статтях дуже багатьох декларацій та міжнародних договорів («Декларація про надання незалежності колоніальним країнам і народам»; «Хартія добросусідських відносин, стабільності, безпеки та співробітництва у Південно-Східній Європі»;

Катков А.Д. - Суверенітет держави: проблема її розуміння та історичний розвиток принципу // Міжнародні відносини. – 2019. – № 3. – С. 1 – 14. DOI: 10.7256/2454-0641.2019.3.29403 URL:

https://nbpublish.com/library_read_article.php?id=29403

Рябовол Л. Т.

Суверенна рівність включає: держави юридично рівні; кожна держава користується правами, притаманними повному суверенітету; територіальна цілісність та політична незалежність держави є недоторканими; кожна держава має право вільно обирати та розвивати свої політичні, соціальні, економічні та культурні системи. К. Кіт Суверенітет на початку XXI століття: фундаментальний чи застарілий?

<https://www.taylorfrancis.com/chapters/edit/10.4324/9781351150361-7/sovereignty-beginning-21st-century-fundamental-outmoded-keith?context=ubx&refId=00aa3e21-23e9-4bd9-8040-40c180a273dc>

в книзі Relocating Sovereignty (2018) / By Tom D. Campbell, Neil Walker. London. 577 p.

<https://www.taylorfrancis.com/books/edit/10.4324/9781351150361/relocating-sovereignty-tom-campbell-neil-walker?refId=bcf3e55f-cec2-4507-a74a-023d570aa548>

2. Обмеження та трансформація державного суверенітету в умовах глобалізації.

Щодо *ступеня обмежень державного суверенітету* висловлюються різні думки, які умовно можна систематизувати у *дві наукові позиції. Прихильники першої вважають*, що в умовах взаємозалежності міжнародного співтовариства, що зростає, утворення наддержавних і наднаціональних утворень роль суверенітету конкретної держави суттєво зменшується, його значення поступово нівелюється. Н. Пархоменко зазначає, що в юридичній і політичній науках, практиці державотворення з'явилися теорія «ділимості» суверенітету, концепції «несуверенної»/«напівсуверенної» держави, «потенційного», «залишкового», «субсидіарного», «неповного», «обмеженого» суверенітету [, с. 120]. Пархоменко Н.М. Суверенітет держави: соціально-політична сутність та юридичний зміст. Науко-вий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 18 «Економіка і право». 2011. Вип. 14. С. 113–121. Виходячи з напрацювань Є. Стрельцова, інтенсивна глобалізація й активні інтеграційні процеси вимагають, аби держави передавали свої традиційні функції та повноваження міжнародним організаціям для вирішення регіональних та універсальних завдань [, с. 56]. Стрельцов Є.Л. Державний суверенітет і

суверенітет особистості: проблеми взаємовідносин. Правове забезпечення ефективного виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини : матер. 2-ї Міжнар. наук.-практ. конф., 20–21 вересня 2013 р. Одеса : Фенікс, 2013. С. 48–60. Крім членства в міжнародних організаціях, до чинників, з якими стикається будь-яка національна держава й під впливом яких «обмежується»/«розмивається» її суверенітет, Ю. Шемшученко зараховує примат міжнародного права тощо [, с. 4]. Конституційно-правові засади державного суверенітету : до 20-ї річниці проголошення незалежності України. Вісник Національної академії наук України. 2011. № 6. С. 3–16. О. Джураєва також зазначає, що намагання обґрунтувати теорію світової держави спричинило появу тез про «кінець національної держави», «застарілість» державного суверенітету, про те, що суверенітет «заважає глобальним прогресивним процесам, інтеграції держав» (Л. Явич), стає обмеженим, відбувається його розмивання, ерозія та дифузія (Н. Пастухова).

Згідно з протилежною позицією, глобалізація не послаблює державу, а кидає їй виклик, змушує пристосовувати її політику до вимог глобальних ринків, змінюючи рамкові умови державної діяльності, отже, посилювати свою конкурентоспроможність і розвиватися [, с. 27]. Джураєва О.О. Теоретико-правовий аспект суверенітету сучасної держави. Науковий вісник Херсонського державного суверенітету. Серія «Юридичні науки». 2015. Вип. 2. Т. 1. С. 25–28.

І. Кресіна констатує, що більшість вітчизняних конституціоналістів обстоюють позицію (фактично, другу з наведених), згідно з якою глобалізація не вносить істотних змін у міжнародну структуру й суверенна держава залишається головним суб'єктом зовнішніх відносин і визначальним чинником глобалізації, при цьому має сприяти інтеграції економіки і громадян у світове господарство й подоланню суперечностей між інтересами суспільства та глобального розвитку [, с. 11]. Конституційно-правові засади державного суверенітету : до 20-ї річниці проголошення незалежності України. Вісник Національної академії наук України. 2011. № 6. С. 3–16.

У контексті глобалізаційних та інтеграційних процесів подальший розвиток держав не може не супроводжуватися збільшенням ролі політичного, соціально-економічного, культурного зовнішніх чинників, під впливом яких вони, так само й Україна, будуть усе глибше інтегруватися в єдиний світовий простір, який функціонує за єдиними юридичними умовами. При цьому можливості конкретної держави щодо її регуляторної політики будуть звужуватися, не виключено, що вона буде змушена поступатися частиною суверенних прав у зв'язку з необхідністю враховувати волю наддержавних, наднаціональних утворень/об'єднань, членом яких вона є або прагне стати.

Рябовол Л. Т. Державний суверенітет: наукові підходи до визначення поняття і ступеня обмежень в умовах глобалізації <http://visnyk-psp.kpi.ua/article/view/198484/198716>

Моє

Неприйняття того, що в умовах глобалізації змінюється державний суверенітет, приводить часом до намагання визнати ці зміни «неправильними», та повернутися до «правильних» уявлень про суверенітет та «правильної» практики державного суверенітету. Зокрема, Мартін Лофлін вважає, що спроби вийти за межі наших традиційних уявлень про суверенітет є досить хибними,

оскільки це поняття є незамінним для нашого розуміння сучасного політичного та правового порядку. На його думку, твердження про те, що ми досягли межі існування суверенітету, кореняться в неправильному розумінні поняття суверенітету та його значення: суверенітет залишається потужною силою в сучасному світі [].

Ті, хто не приймають таку точку зору, ставлять під сумнів існування «правильних» суверенних держав. Так, Стівен Д. Краснер в книзі «Суверенітет: організоване лицемірство» (1999) стверджує, що держави ніколи не були такими суверенними, як вважали деякі вчені. На думку вченого, щоб зрозуміти ступінь суверенності держави варто визначити притаманність їй чотирьох властивостей, пов'язаних з суверенітетом: територія, визнання, автономія та контроль, та визначити, які існують комбінації цих властивостей в реальності [с.220]16. Krasner S. D. (1999) Sovereignty: organized hypocrisy. Princeton University Press 280 p. URL: <https://politicalscience.stanford.edu/publications/sovereignty-organized-hypocrisy>

Розібратися в «загадці» суверенітету пропонує Стівен Лі. Він вважає за необхідне врешті решт визначити чи він існує, чи його немає. Стівен Лі в роботі «Загадка суверенітету» розглядає дискусії щодо майбутнього державного суверенітету. Він відмічає, що деякі вчені вважають, що суверенітет став неактуальним, анахронічним поняттям і від суверенітету слід відмовлятися. Аргументом, який використовують, щоб це довести, є нездатність держави захистити себе та своїх громадян від негативних наслідків дій інших держав або сторонніх груп [с.241]. Lee S. (1997) A puzzle of sovereignty. California western international law journal. Volume 27. Number 2. P.241-264.

На думку Стівена Лі, варто відійти від традиційного розуміння суверенітету як абсолютного. У цьому він солідарний з Стівеном Д. Краснером. Стівен Лі звертає увагу на те, що з традиційної точки зору, з поняттям «суверен» не можуть використовуватися прислівники, як то «частковий». Вирішити цю «загадку» можна визнавши, що суверенітет може бути частковим, він може бути також частково втрачений та частково збереженим [с.242]. Lee S. (1997) A puzzle of sovereignty. California western international law journal. Volume 27. Number 2. P.241-264. Виникає питання щодо того, які ще прикметники можна використати сьогодні для точного опису державного суверенітету в окремих державах. Чи може бути державний суверенітет трансформованим, «осучаснений» та пристосований до потреб сьогодення?

Майкл Воган відмічає, що реалісти на конструктивісти по-різному визначають суть та зміни, що відбуваються з державним суверенітетом. Реалісти визнають, що суверенітет ніколи не був священним принципом ні в минулому, ні сьогодні, а також що існує мало підстав вважати, що він буде диктувати форму міжнародних відносин у майбутньому. На їхню думку, держави будуть шукати та знаходити прагматичні рішення, які або порушують, або йдуть на компроміс щодо суверенітету. Конструктивісти ж, як зауважує М.Воган, вважають, що державні практики, які визначають суверенітет кардинально змінилися протягом століть, але природа суверенітету продовжуватиме відновлюватися в майбутньому, як це було і раніше []. Vaughan M. (2011) After westphalia, whither the nation state, its people and its governmental institutions? <https://espace.library.uq.edu.au/view/UQ:266787>

Нерідко вчені визначаючи **ступінь суверенності держави** враховують не тільки автономність, незалежність держави у прийнятті рішень, але і те наскільки державна влада є легітимною. Пояснити це можна тим, що нелегітимність влади зменшує можливості держави забезпечити внутрішній суверенітет, без використання насильства здійснювати функцію контролю перш за все за економікою та громадянами (за виконанням ними обов'язків та дотримання законів). Порушення політичної стабільності через втрату владою легітимності створює загрози і для територіальної цілісності, збереження контролю над кордонами, для автономії в прийнятті рішень органами державної влади. Легітимність певною мірою залежить від мотивації тих, хто приходить до влади. Мотивація впливає на визначення та реалізацію внутрішньої та зовнішньої політики.

Нині вчені називають принаймні три сфери, в яких глобалізація впливає на суверенітет.

По-перше, зростання міжнародної торгівлі та ринків капіталу послаблює здатність національних держав контролювати свою внутрішню економіку.

По-друге, національні держави внаслідок цього делегували певні повноваження міжнародним організаціям.

По-третє, «нове» міжнародне право, породжене частково цими організаціями, встановило обмеження на незалежну поведінку держав у здійсненні внутрішньої політики [8, с.210]. Дж. Ку, Дж. Юо визнають те, що названі фактори здійснюють серйозний тиск на суверенітет, але вони не погоджуються ні з тим, що занепад національного суверенітету є неминучим, ні з тим, що він є бажаним. На їх думку, і нині національні держави підтримують сучасний світовий порядок. Суверенітет дозволяє націям захищати демократичне прийняття рішень та свободу особистості [8, с.211]. 8. Ku J., Yoo J. (2013) Globalization and Sovereignty URL: https://scholarlycommons.law.hofstra.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1576&context=faculty_scholarship

Свідченням трансформації державного суверенітету є укладання угод і побудови партнерських відносин з іншими національними урядами, міжнародними організаціями, неурядовими організаціями та багатосторонніми корпораціями під впливом інтеграції світової економіки, торгівлі, міжнародної та транснаціональної взаємодії, необхідність поліпшення координації та подальший розвиток міжнародних механізмів регулювання [6]. 6. Gimonovid I. State sovereignty and globalization: are some states more equal? <https://digitalcommons.law.uga.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=https://www.google.com/&httpsredir=1&article=1288&context=gjicl>

А.Поручник, Ю.Гайдай вживають поняття «розмивання державного суверенітету», яке відбувається на фоні зростання ролі інтеграційних союзів і міжнародних організацій, посилення економічного й технологічного потенціалу транснаціональних мереж на тлі виникнення проблем контролю за їх діяльністю, делегування окремих управлінських повноважень національних держав регіональним і світовим інституціям. На думку вчених, все це свідчить застарілість організаційного та регулятивного потенціалу, закладеного у Вестфальській державно-центристській моделі світоустрою, і необхідність формування адекватного глобальній економічній системі інституційного базису

[2, с.45]. 2. Поручник А., Гайдай Ю. (2008) Формування інституційних передумов системи глобального управління. Міжнародна економічна політика. № 1-2 (8–9). С. 44-87. Однак, серед науковців є і ті, які так не вважають.

З'явилися численні нові концепції в результаті дискусій щодо державного суверенітету. Це:

- «поствестфальський суверенітет» (Йосеф Лапід);
- «пізній суверенітет» (Ніл Уокер);
- «подільний суверенітет» (Бруно де Вітте);
- «міжнародний суверенітет» (Роберт Кіган і Стенлі Хоффманн);
- «багаторівневий суверенітет» (Мартін Лафлін);
- «дезагрегований суверенітет» (Анна-Марі Слотер) [9].

9. Christian Volk (2019) The Problem of Sovereignty in Globalized Times URL: <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/1743872119828010>

Канішка Джаясурія означив ряд теоретичних та практичних проблем пов'язаних зі зміною суверенітету в умовах глобалізації. На думку К.Джаясурії, по-перше під впливом глобалізації змінився загальноприйнятий образ суверенітету, пов'язаного з винятковою територіальною юрисдикцією, що було закладено Вестфальським договором. По-друге, зазнали змін і уявлення про внутрішній суверенітет або єдність навколо моністичного юридичного порядку. По-третє, варто усвідомити, що форми суверенітету обов'язково змінюються через деякий час, він не є грою з нульовою сумою. На думку вченого, сприяє усвідомленню цього Європейський Союз, який дав можливість зрозуміти те, що може існувати «складний» суверенітет. По-четверте, не менш важливим для появи нових форм суверенітету є поява нових структур глобального управління та регулювання. По-п'яте, глобалізація економічних відносин все частіше руйнує внутрішню згуртованість всередині держави. Як приклад цієї роздробленості держави К.Джаясурія називає розвиток незалежних центральних банків. Основна причина посилення влади центральних банків – це зростаюче значення грошово-кредитної діяльності в епоху попиту на глобальну фінансову інтеграцію [10]. 10. Jayasuriya K. (1999) Globalization, Law, and the Transformation of Sovereignty: The Emergence of Global Regulatory Governance Murdoch University URL: <https://www.repository.law.indiana.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1159&context=ijgls>

3.Державний суверенітет в ЄС: теорія та практика

Відомий французький вчений Сен-Сімон ще в XIX ст. висловлювався за об'єднання Європи. Він вважав, що Європа має бути організована на основі наступних принципів: всяка політична організація повинна бути систематично однорідною, тобто всі її заклади (учасники союзу) повинні базуватися на єдиній концепції – республіканській; спільний уряд повинен бути незалежним від національних урядів; особи, що входять в спільний уряд, повинні бути сильними тією могутністю, яка притаманна їм самим і ніскільки не залежить від зовнішньої сили – ця могутність є громадська думка [17, с.133].

17. Сен-Симон А. О преобразовании европейского сообщества. Родоначальники позитивизма. СПб., 1911. Вып.3. С.133.

Інтеграція країн-членів ЄС означає, що частина суверенітету передається від національних держав до наднаціональних інститутів. Це завжди викликало певний супротив прихильників необмеженого державного суверенітету. Ними

перш за все заперечується доцільність створення більш тісного політичного союзу. Це є свідчення прагнення захистити державний суверенітет.

Європейська інтеграція пройшла певні етапи. По мірі її поглиблення зростала кількість контролюючих та регулюючих органів. Вони нині здійснюють регулювання різних сфер життя – від економіки, торгівлі до екологічної діяльності. Зростання кількості загальноєвропейських інститутів та функцій, які вони виконують, не могли не привести до зростання й кількості бюрократів. Всі ці процеси викликають інтерес у вчених, оскільки багато хто вважає, що Європейський Союз є прообразом майбутнє глобального управління.

Існує багато різних підходів до визначення суверенітету в рамках ЄС. Ґрунтовний аналіз таких підходів міститься в роботі відомої дослідниці державного суверенітету Саманти Бессон. Вона розглядає три концепції державного суверенітету.

Перша група концепцій об'єднує ті концепції, яку базуються на визнанні абсолютного та унітарного суверенітету. Автори цих концепцій вважають, що суверенітет повинен належати або державам-членам, або ЄС. Належати ж одночасно і державам, і ЄС він не може. Крім того С.Бессон виділяє дві групи «унітаристів». Перша з них розглядає національні конституції в якості вищої законодавчої основи ЄС, друга група вчених, навпаки, вважає, що національні конституції мають бути підпорядковані європейському правовому порядку. На їх думку, плюралістичний характер європейської політичної та правової реальності вимагає більш «гнучкого суверенітету».

Друга група концепцій суверенітету відстоює ідею «дезагрегації» і «реагрегації» суверенітету в Європі. Прихильники даного підходу оперують поняттями «об'єднаного або розділеного суверенітету».

Третя група концепцій відстоює ідеї пост-суверенітету – при формуванні постнаціональної (пост-суверенної) політиї, такої як ЄС, немає потреби слідувати тим же правилам і нормам, якими керуються національні держави [19, с. 17]. 19. Besson S. (2004) Sovereignty in Conflict [Electronic resource] // European Integration online Papers. V. 8. N 15. URL: <http://eiop.or.at/eiop/texte/2004-015a.htm>

Критикуючи існуючі концепції С.Бессон натомість доводить необхідність альтернативної моделі – «спільного», «кооперативного» суверенітету. Ця модель, на думку дослідниці, дозволяє національній та європейській владі зберігати свій суверенітет. Однак, С.Бессон зауважує, що будучи суверенними, вони не можуть уникнути певною мірою конкуренції, суперництва і співробітництва, які характеризують суверенітет в рамках плюралістичного конституційного ладу. Реалізація суверенітету стає рефлексивною і динамічною, відбувається пошук кращого варіанту розподілу влади в кожному окремому випадку [19, с. 17-18]. 19. Besson S. (2004) Sovereignty in Conflict [Electronic resource] // European Integration online Papers. V. 8. N 15. URL: <http://eiop.or.at/eiop/texte/2004-015a.htm>

Існування різних концепцій суверенітету в європейських країнах відображає не тільки теоретичні дискусії, що не припиняються вже декілька десятиліть, але і проблеми, що існують на практиці. Певною мірою неузгодженість поглядів на суверенітет в рамках ЄС привів до виходу однієї країни – Великобританії, з даного об'єднання держав.

1. Джураєва О.О. Теоретико-правовий аспект суверенітету сучасної держави. Науковий вісник Херсонського державного суверенітету. Серія «Юридичні науки». 2015. Вип. 2. Т. 1. С. 25–28.
2. Катков А.Д. - Суверенітет держави: проблема її розуміння та історичний розвиток принципу // Міжнародні відносини. – 2019. – № 3. – С. 1 – 14. DOI: 10.7256/2454-0641.2019.3.29403 URL: https://nbpublish.com/library_read_article.php?id=29403
3. К. Кіт Суверенітет на початку XXI століття: фундаментальний чи застарілий? <https://www.taylorfrancis.com/chapters/edit/10.4324/9781351150361-7/sovereignty-beginning-21st-century-fundamental-outmoded-keith?context=ubx&refId=00aa3e21-23e9-4bd9-8040-40c180a273dc> в книзі Relocating Sovereignty (2018) / By Tom D. Campbell, Neil Walker. London. 577 p.
4. Конституційно-правові засади державного суверенітету : до 20-ї річниці проголошення незалежності України. Вісник Національної академії наук України. 2011. № 6. С. 3–16.
5. Ножняк О. М. ДЕРЖАВНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ В МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/14072/1/Nognyk_137-140.pdf
6. Пархоменко Н.М. Суверенітет держави: соціально-політична сутність та юридичний зміст. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 18 «Економіка і право». 2011. Вип. 14. С. 113–121.
7. Поручник А., Гайдай Ю. (2008) Формування інституційних передумов системи глобального управління. Міжнародна економічна політика. № 1-2 (8–9). С. 44-87
8. Рябовол Л. Т. Державний суверенітет: наукові підходи до визначення поняття і ступеня обмежень в умовах глобалізації <http://visnyk-psp.kpi.ua/article/view/198484/198716>
9. Сен-Симон А. О преобразовании европейского сообщества. Родоначальники позитивизма. СПб., 1911. Вып.3. С.133.
10. Стрельцов Є.Л. Державний суверенітет і суверенітет особистості: проблеми взаємовідносин. Правове забезпечення ефективного виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини : матер. 2-ї Міжнар. наук.-практ. конф., 20–21 вересня 2013 р. Одеса : Фенікс, 2013. С. 48–60.
11. Krasner S. D. (1999) Sovereignty: organized hypocrisy. Princeton University Press 280 p. URL: <https://politicalscience.stanford.edu/publications/sovereignty-organized-hypocrisy>
12. Lee S. (1997) A puzzle of sovereignty. California western international law journal. Volume 27. Number 2. P.241-264.
13. Vaughan M. (2011) After westphalia, whither the nation state, its people and its governmental institutions? <https://espace.library.uq.edu.au/view/UQ:266787>
14. Ku J., Yoo J. (2013) Globalization and Sovereignty URL: https://scholarlycommons.law.hofstra.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1576&context=faculty_scholarship

15. Gimonovid I. State sovereignty and globalization: are some states more equal?<https://digitalcommons.law.uga.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=https://www.google.com/&httpsredir=1&article=1288&context=gjicl>

16. Christian Volk (2019) The Problem of Sovereignty in Globalized Times URL: <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/1743872119828010>

17. Jayasuriya K. (1999) Globalization, Law, and the Transformation of Sovereignty: The Emergence of Global Regulatory Governance Murdoch University URL:<https://www.repository.law.indiana.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1159&context=ijgls>

18. Besson S. (2004) Sovereignty in Conflict [Electronic resource] // European Integration online Papers. V. 8. N 15. URL: <http://eiop.or.at/eiop/texte/2004-015a.htm>